

ЗАЗДРІСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

ENVY IN THE CONTEXT OF DEVIANT BEHAVIOR OF MILITARY PERSONNEL

Почуття роздратування, викликане якою-небудь перевагою, вищністю, добробутом іншого, досить часто людина приховує від інших, а іноді і від самої себе. Чому виникає почуття заздрості, яким чином і навіщо? Це питання є дуже важливим як для розуміння психології поведінки окремої людини, так і пояснення ряду подій у суспільстві, що склалися історично і відбуваються сьогодні.

Поняття «заздрість» можливо інтерпретувати як стан чи відчуття, переживання неприязні до іншої особистості по відношенню до його щастя, благополуччя, успіху, моральності, культурного рівня або ж матеріальної переваги. Заздрість – це свого роду визнання переваги, успіху, благополуччя іншого, сполучене з відчуттям досади, ворожості до людини, яка досягла успіху. Заздрість експонує вимогливі бажання мати, володіти на рівні іншого або навіть перевершувати його, домінувати.

У роботі проаналізовано особливості виникнення і переживання заздрості чоловіками та жінками військовослужбовцями в контексті правової поведінки. У проведеному дослідженні був використаний комплекс взаємодоповнюючих методів: аналіз наукової літератури щодо проблеми дослідження, бесіда, анкетування, тестування. Також зацентовано увагу на заздрості як потужній емоції, що включає в себе негативні почуття невдоволення, спрямовані до вищого зовнішнього джерела. Заздрісні люди бажать отримати привабливі якості, досягнення або власність іншої людини. У висновках авторами зазначається, що заздрість реалізується на особистісному та соціальному рівнях, зумовлює формування самовідношення та самооцінювання, прояв схильності до різних видів девіації, визначає особливості та результати адаптації особистості у змінному світі. Етико-психологічні феномени соціальної поведінки багато в чому залежать від гендерної приналежності суб'єкта.

У результатах дослідження вказані певні можливі напрями майбутніх досліджень розглянутої проблеми: вивчення індивідуально-психологічних детермінант заздрості; визначення взаємозв'язків параметрів заздрості з такими характеристиками суб'єкта, як інтелект, вольові якості особистості, динамічні властивості індивідуальності.

Ключові слова: заздрість, девіантна поведінка, асоціальна поведінка, військовослужбовці.

The feeling of irritation caused by some advantage, superiority, well-being of another is often hidden by a person from others, and sometimes from himself. Why does a feeling of envy arise, how and why? This question is very important both for understanding the psychology of an individual's behavior and for explaining a number of events in society that have developed historically and are happening today.

The concept of envy can be interpreted as a state or feeling, experiencing hostility towards another person, in relation to his happiness, well-being, success, morality, cultural level or material advantage. Envy is a kind of recognition of the superiority, success, well-being of another, combined with a feeling of annoyance, hostility towards the achiever. Envy exhibits a demanding desire to have, to possess at the level of another or even to surpass him, to dominate.

The article analyzes the peculiarities of the occurrence and experience of envy by male and female military personnel in the context of legal behavior. A set of complementary methods was used in the conducted research: analysis of scientific literature on the research problem, interview, questionnaire, testing. Also, attention is focused on envy as a powerful emotion, which includes negative feelings of dissatisfaction directed to a higher external source. Envious people want to get attractive qualities, achievements or possessions of another person. In the conclusions of the authors, it is noted that envy is realized at the personal and social levels, determines the formation of self-attitude and self-evaluation, the manifestation of a tendency to various types of deviations, determines the peculiarities and results of personal adaptation in a changing world. Ethical and psychological phenomena of social behavior largely depend on the gender of the subject.

In the results of the study, certain possible directions of future research of the considered problem are indicated: the study of individual and psychological determinants of envy; determination of relationships between the parameters of envy and such characteristics of the subject as intelligence, volitional qualities of the individual, dynamic properties of individuality.

Key words: envy, deviant behavior, antisocial behavior, military personnel.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.37>

Мілорадова Н.Е.

д.психол.н., доцент,
професор кафедри педагогіки
та психології
факультету № 3
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Філоненко В.М.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри соціології та психології
факультету № 6
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Вступ. Девіантна поведінка дитини, підлітка чи дорослої людини має чимало витоків, причин і пояснень. Одним із найвідоміших чинників, здатних підштовхнути людину до порушення норм і законів, є заздрість. Переважна більшість дослідників сходиться на думці, що заздрість – це неприємна емоція, яка виникає внаслідок значущого для суб'єкта висхідного соціального порівняння. Проте концептуалізація, природа та резуль-

тати заздрості є предметом активної наукової дискусії [4, с. 21].

Важливе місце в розкритті проблеми заздрості належить працям зарубіжних та вітчизняних науковців і філософів: М. Кляйн (деструктивний вплив немовлячої заздрості); П. Куттера (психоаналіз заздрості як однієї з пристрастей); В. Моляка (зміст заздрості та рівні її розвитку); Ф. Ніцше (екзистентна заздрість); З. Фрейда (статева заздрість) та ін.

Історично склалося так, що заздрість здебільшого розглядалася як мотивуюча ворожа реакція (тобто як когнітивні, поведінкові та емоційні способи досягнення мотиваційних цілей, притаманних заздрості), наприклад, заподіяння шкоди людині, якій заздять, або бажаному ресурсу. Тим не менш, заздрість також може передбачати й неворожі реакції, такі як збільшення зусиль для самовдосконалення. Ця різноманітність викликала дискусію щодо того, чи є ці різні реакції результатом одного типу заздрості чи різних типів заздрості [4, с. 19].

Заздрісна людина – це неперевершений руйнівник спокою, потенційний саботажник, й інші не можуть його умиротворити. Оскільки абсолютно егалітарного суспільства бути не може, тому що не можна зробити людей дійсно рівними і при цьому зберегти життєздатність спільноти, то заздрісна людина – це, за визначенням негатива, основа будь-якого суспільства. Невиліковно заздрісні люди можуть протягом якогось часу надихати та очолювати хіліастичні, революційні рухи, але вони в принципі не здатні створити стабільне суспільство, якщо, звичайно, не погодяться поступитися принципом рівності.

Коли з кимось трапляється нещастя, наша реакція може приймати різні форми. Найчастіше ми можемо співчувати й відчувати занепокоєння та смуток за іншу людину, але ми також можемо відчувати злорадство, емоційну реакцію, що визначається як отримання задоволення від нещастя іншого [8]. Численні вчені пов'язували цю останню емоційну реакцію із заздрістю. І, хоча теоретичні пояснення зв'язку між заздрістю та злорадством сягають ще давньогрецьких філософів, таких як Сократ і Платон, емпірична підтримка висунутого теоретичного зв'язку мала чекати аж до кінця 1990-х років, коли Сміт і його колеги експериментально показали, що злорадство з'являється, коли людина, якій заздять, переживає нещастя. Однак більш нові дослідження поставили під сумнів ці висновки, оскільки не змогли задокументувати зв'язок між заздрістю та злорадством [7, с. 257].

Заздрість може мати як позитивні, так і негативні наслідки для особистості. З одного боку, це почуття може стимулювати людину до розвитку та досягнення більших успіхів. Наприклад, заздрість до успіхів іншої людини може спонукати людину до більш старанної роботи або прагнення кращих результатів. З іншого боку, заздрість може викликати негативні емоції та шкодити стосункам з іншими людьми. Вона може призводити до злості, недовіри чи навіть агресії.

Таким чином, заздрість є характеристикою особистості, яка відображає ставлення людини до успіхів та здобутків інших людей.

Вона може мати як позитивні, так і негативні наслідки та впливати на емоційний стан і поведінку людини.

Заздрість також є соціально-психологічним феноменом, оскільки вона виникає в контексті соціальних відносин і взаємодій між людьми. Заздрість може бути викликана порівнянням себе з іншими людьми та відчуттям нерівності чи несправедливості.

Соціальні чинники, такі як соціальне порівняння та соціальна нерівність, можуть сприяти виникненню заздрості. Коли люди бачать, що інші мають те, чого їм не вистачає, вони можуть почуватися незадоволеними або недостатньо успішними. Соціальні норми та очікування також можуть впливати на появу заздрості, оскільки вони визначають, що вважається цінним чи бажаним.

Заздрість може також бути пов'язана з конкуренцією та прагненням до соціального статусу чи визнання. Люди можуть заздрити тим, хто має високий статус чи популярність, оскільки вони хочуть бути такими ж успішними чи шановними. Заздрість може бути способом мотивації задля досягнення кращих результатів чи переваги над іншими людьми.

Однак заздрість також може призводити до негативних наслідків у соціальних відносинах. Вона може викликати ревності, недовіру чи конфлікти між людьми. Заздрісні люди можуть прагнути знищити те, що викликає заздрість, або завдати шкоди іншим людям.

Отже, заздрість є соціально-психологічним феноменом, який виникає в контексті соціальних відносин та взаємодій між людьми. Вона може бути викликана порівнянням себе з іншими та відчуттям нерівності чи несправедливості. Заздрість може мати як позитивні, так і негативні наслідки соціальних відносин і поведінки людей.

У фільмі «Амадей» (якщо не обов'язково в реальному житті) композитор Антоніо Сальєрі був охоплений заздрістю щодо неперевершеного музичного таланту Вольфганга Амадея Моцарта. Заздрість сильно вплинула на життя Сальєрі, зробивши його менш корисним наставником і активно агресивним по відношенню до свого молодшого колеги. Чи могла його заздрість також мати ширші міжособистісні наслідки, запламувавши стосунки Сальєрі з учнями, слугами та друзями? Коротше кажучи, чи може заздрість спонукати людей до менш просоціальної та/або більш антисоціальної поведінки навіть по відношенню до інших, кому не заздять?

Заздрість – це потужна емоція, яка включає в себе негативні почуття невдоволення, спрямовані до вищого зовнішнього джерела. Заздрісні люди бажають отримати привабливі якості, досягнення або власність іншої людини [10, с. 906]. Це відчуття позбавлення іноді

супроводжується іншими негативними афективними компонентами, такими як ворожість і почуття неповноцінності. Заздрість також має додаткові негативні наслідки для тих, хто її відчуває, наприклад, зниження самооцінки, посилення схильності до соціального порівняння, зниження добробуту і підвищення мотивації брати участь у неетичній поведінці, як-от обман [13, с. 401].

Науковці відзначають, що заздрість обумовлюється певними внутрішніми детермінантами, прояв яких може мати гендерну специфіку [3, с. 17].

Метою роботи стало вивчення особливостей виникнення і переживання заздрості чоловіками та жінками військовослужбовцями в контексті правової поведінки.

Відповідно до мети було поставлено наступні **завдання**:

- визначити рівень вираженості заздрості у чоловіків та жінок військовослужбовців;
- встановити гендерні особливості взаємозв'язків заздрості з видами девіантної поведінки;
- виявити гендерні особливості взаємозв'язку заздрості з прийнятністю для військовослужбовців різних видів асоціальної поведінки.

У проведеному дослідженні використовувався комплекс взаємодоповнюючих **методів**: аналіз наукової літератури щодо проблеми дослідження, бесіда, анкетування, тестування. Психодіагностичне обстеження проведено в листопаді-грудні 2022 р. із застосуванням наступних методик: опитувальник «Методика дослідження заздрості особистості (МІЗЛ)», опитувальник «Методика схильності до девіантної поведінки» (О. Орел), методика «Ступінь прийнятності різних видів девіантної поведінки» (К. Муздибаєв).

Емпіричною базою дослідження стали 117 військовослужбовців, які мали дисциплі-

нарні порушення. Із них 64 особи – чоловіки та 53 особи – жінки. Усі досліджувані віком від 21 до 29 років.

Результати. На першому етапі нами аналізувалися гендерні особливості взаємозв'язків заздрості з видами поведінки, що відхиляється (табл. 1). Зазначимо, що під девіантною поведінкою розуміється поведінка, що порушує соціальні норми та виявляється у вчинках, які відступають від встановлених загальноприйнятих норм, правил, принципів, зразків поведінки, звичаїв та традицій.

До окремих проявів девіантної поведінки можна віднести делінквентну (антисупільну, протиправну) поведінку та адиктивну (залежну) поведінку.

Наведені дані таблиці дозволяють стверджувати, що астеничний тип реагування (заздрість-смуток) у жінок призводить до аутоагресії – схильності до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки. Для чоловіків характерний стеничний тип реагування (заздрість-неприязнь): у поведінці виявляються «юнацька гарячість», агресивність, імпульсивність. Уточнимо, що суб'єкт «заздрості-неприязні» відчуває озлобленість, гнів, роздратування, спрямовані на того, хто досяг більшого, які найімовірніше є результатом частого придушення образи та злості й знаходять вираження у таких відносинах до іншого, як ненависть і ворожість. Для такого суб'єкта характерним є бажання перевершити іншого будь-яким способом. Однак найчастіше прагнення мати якусь жадану, але недосягну перевагу змінюється бажанням нашкодити об'єкту заздрості будь-яким чином, позбавити його предмета заздрості, тобто бажання мати трансформується в ще більш сильне прагнення відібрати, позбавити, нівелювати удачу та перевагу конкурента. Саме переживання заздрості-неприязні сприяє форму-

Таблиця 1

Гендерні особливості взаємозв'язків заздрості з видами девіантної поведінки

Види поведінки, що відхиляється	Чоловіки (n1 = 64)			Жінки (n2 = 53)		
	ЗН	ЗС	ІПЗ	ЗН	ЗС	ІПЗ
Схильність до порушення норм та правил	0,228	0,097	0,204	-0,052	0,173	0,105
Схильність до адиктивної поведінки	0,365*	0,227	0,278*	0,013	0,049	0,022
Схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки	-0,092	-0,172	-0,165	0,201	0,382*	0,327*
Схильність до агресії та насильства	-0,197	-0,187	-0,206	0,154	0,101	0,118
Вольовий контроль емоційних реакцій	0,112	0,154	0,095	-0,008	-0,073	-0,039
Схильність до делінквентної поведінки	0,345**	0,321**	0,396**	0,113	0,186	0,174

Примітки: 1) ЗН – заздрість-неприязнь, ЗС – заздрість-смуток, ІПЗ – інтегративний показник заздрості; 2) * – рівень значимості 0,05, ** – 0,01, *** – 0,001 (складено автором)

ванню в чоловіків схильності до делінквентної та адиктивної поведінки.

Другий етап дослідження був присвячений вивченню гендерних особливостей взаємозв'язку заздрості з прийнятністю для суб'єкта різних видів асоціальної поведінки (табл. 2).

Для аналізу результатів вищенаведеної таблиці вкажемо гендерні відмінності в поведінці військовослужбовців. Чоловіки активні, динамічні, агресивні, орієнтовані на суперництво, конкуренцію, боротьбу, інтерес до пошуку та відкриття нового у фізичному світі. Їх при-

Таблиця 2

Взаємозв'язок рівня вираженості заздрості з прийнятністю асоціальної поведінки

Види асоціальної поведінки	Юнаки (n1 = 64)			Жінки (n2 = 53)		
	ЗН	ЗС	ІПЗ	ЗН	ЗС	ІПЗ
Ухилення від сплати за проїзд у громадському транспорті	0,027	0,093	0,107	0,158	0,322*	0,274
Незаконне отримання державної допомоги	0,202	0,304*	0,285*	0,003	-0,046	-0,023
Покупка свідомо краденого	0,285*	0,103	0,196	-0,094	-0,132	-0,143
Ухилення від сплати податків	0,021	0,233	0,142	-0,091	-0,203	-0,175
Розлучення	0,218	0,105	0,181	0,391**	0,345*	0,418**
Самогубство	0,145	0,008	0,084	0,382**	0,144	0,313*
Брехня з корисливою метою	0,136	0,172	0,191	0,314*	0,042	0,168
Приховування знайдених грошей	0,275*	0,205	0,309*	0,135	0,217	0,195
Дача хабара заради вирішення своїх проблем	0,214	0,227	0,231	0,091	0,287*	0,203
Дрібна крадіжка	0,182	0,114	0,163	0,304*	0,097	0,238

Примітка: * – рівень значущості 0,05, ** – 0,01

ваблюють ті види служби, які пов'язані з використанням фізичної сили, рухом, суперництвом. Асоціальна поведінка чоловіків головним чином пов'язана з проявом заздрості-ненависті та демонстрацією корисливих мотивів поведінки. Заздрість-смуток у жінок пов'язана з такими формами асоціальної поведінки, як ухилення від сплати за проїзд у суспільному транспорті, дача хабара для вирішення своїх проблем. Заздрість-ненависть так само, як і в чоловіків, пов'язана з проявом корисливих мотивів у поведінці: брехня з корисливою метою, дрібна крадіжка.

Дискусія. Аналізуючи витоки заздрості, Аарон Бен-Зеєв звертається до проблеми соціальної нерівності, адже заздрість, здається, містить бажання усунути нерівність: нерівне (а саме нижче) становище суб'єкта порівняно з положенням об'єкта. Як наслідок, люди висувають дві різні претензії щодо відношення заздрість-нерівність: (а) основою заздрості є турбота про рівність (і, отже, причина для засудження цієї турботи) і (б) зменшення нерівності зменшить заздрість (отже, це є причиною хвалити турботу про рівність). Ці два твердження становлять те, що здається моральним парадоксом заздрості, а саме той факт, що заздрість морально засуджується, незважаючи на очевидну присутність важливого морального компонента, а саме бажання усунути нерівність. Дослідник доводить, що обидва твердження є помилковими, а заз-

дрість не передбачає моральної егалітарної турботи, і що зменшення нерівності не призводить до зменшення заздрості – навпаки, у більшості випадків воно підвищує інтенсивність заздрості [2, с. 551]. На думку вченого, основне питання стосується залежності інтенсивності заздрості від відстані між суб'єктом і об'єктом. Чи заздрість сильніша, коли перевага об'єкта незначна чи коли вона значна? Це питання також можна сформулювати в соціологічних термінах: чи призведе зменшення соціально-економічних розривів у певному суспільстві до зменшення інтенсивності заздрості? Розв'язання цих пов'язаних проблем вимагає дослідження природи заздрості й, зокрема, того, чи головною проблемою заздрості є неповноцінність суб'єкта, чи незаслужена удача об'єкта.

Анна Марія Бехлер із колегами досліджували, як заздрість впливає на просоціальну та антисоціальну поведінку. У першому експерименті учасники у стані заздрості (порівняно з нейтральним станом) були менш корисними: вони підбирали менше олівців, які впали поблизу. Автори вивчали, як заздрість вплинула і на поведінку допомоги, і на поведінку, що завдає шкоди в конкурентному сценарії. У другому експерименті особи в заздрісному або нейтральному стані призначали завдання головоломки іншому учневі за сценарієм у стилі дилеми ув'язненого. Просоціальну та антисоціальну поведінку оцінювали через складність

заданих головоломок (легкі головоломки вважалися корисними, а складні – шкідливими). Автори довели, що заздрість призвела до більшого мотиву завдати шкоди, а також до більшої ймовірності брати участь у шкідливій поведінці. Таким чином, констатується, що заздрість має згубні наслідки, які виходять за межі особистості та поширюються на міжособистісні стосунки [1, с. 551].

Висновки. Заздрість як складний соціально-психологічний феномен реалізується на особистісному та соціальному рівнях, зумовлює формування самовідношення та самооцінювання, прояв схильності до різних видів девіацій, визначає особливості та результати адаптації особистості у змінному світі. Етико-психологічні феномени соціальної поведінки багато в чому залежать від гендерної приналежності суб'єкта. Заздрість як особистісна характеристика чоловіків та жінок може набувати різних рис залежно від особливостей домінуючих емоцій (злість, гнів, роздратування чи смуток, зневіра, розпач); їх спрямованості (на об'єкт заздрості або на себе); мотиваційних особливостей (бажання та наміри нівелювати перевагу іншого або мрії та марення) та характеристик активності (активні або пасивні дії, спрямовані на пряме або непряме позбавлення предмета переваги). Підкреслимо, що види заздрісності, умовно позначені як заздрість-неприятель і заздрість-смуток, не є статичними і можуть трансформуватися одна в одну, обумовлюючи як конструктивні, так і деструктивні прояви адаптивності особистості з урахуванням складних соціальних умов.

Результати проведеного обстеження дозволяють назвати певні можливі напрями майбутніх досліджень розглянутої проблеми: вивчення індивідуально-психологічних детермінант заздрості; визначення взаємозв'язків параметрів заздрості з такими характеристиками суб'єкта, як інтелект, вольові якості особистості, динамічні властивості індивідуальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Behler A. M. C., Wall C. S. J., Bos A., Green J. D. To Help or To Harm? Assessing the Impact of Envy on Prosocial and Antisocial Behaviors. *Pers Soc Psychol Bull.* 2020, Jul. № 46(7). P. 1156–1168. DOI: 10.1177/0146167219897660.

2. Ben-Ze'ev A. Envy and inequality. *Journal of Philosophy.* 1992. № 89. P. 551–581.

3. Berman A. Envy at the cross-road between destruction, self-actualization, and avoidance. In L. Navaro & S. L. Schwartzberg (Eds.), *Envy, competition, and gender: Theory, clinical applications and group work.* New York, NY US : Routledge / Taylor & Francis Group, 2007. P. 17–32.

4. Crusius J., Gonzalez M. F., Lange J., & Cohen-Charash Y. Envy: An adversarial review and comparison of two competing views. *Emotion Review.* 2020. № 12(1). P. 3–21. DOI: 10.1177/1754073919873131.

5. Eissa G., & Wyland R. Keeping up with the Joneses: The role of envy, relationship conflict, and job performance in social undermining. *Journal of Leadership & Organizational Studies.* 2016. № 23. P. 55–65. DOI: 10.1177/1548051815605020.

6. Feather N. T., & Sherman R. Envy, resentment, Schadenfreude, and sympathy: Reactions to deserved and undeserved achievement and subsequent failure. *Personality and Social Psychology Bulletin.* 2002. № 28. P. 953–961.

7. Hareli S., & Weiner B. Dislike and envy as antecedents of pleasure at another's misfortune. *Motivation and Emotion.* 2002. № 26. P. 257–277.

8. Heider F. *The psychology of interpersonal relations.* New York : John Wiley & Sons, 1985.

9. Miceli M., & Castelfranchi C. The envious mind. *Cognition & Emotion.* 2007. № 21. P. 449–479.

10. Parrott W. G., & Smith R. H. Distinguishing the experiences of envy and jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology.* 1993. № 64. P. 906–920.

11. Smith R. H. Envy and the sense of injustice. In P. Salovey (Ed.), *The psychology of jealousy and envy.* New York : Guilford Press, 1991. P. 79–99.

12. Smith R. H. Assimilative and contrastive emotional reactions to upward and downward social comparison. In J. Suls & L. Wheeler (Eds.), *Handbook of social comparison: Theory and research.* New York : Kluwer Academic / Plenum Press Publishers, 2000. P. 173–200.

13. Smith R. H., Kim S. H., & Parrott W. G. Envy and jealousy: Semantic problems and experiential distinctions. *Personality and Social Psychology Bulletin.* 1988. № 14. P. 401–409.

14. Smith R. H., Turner T. J., Garonzik R., Leach C. W., Urch-Druskat V., & Weston C. M. Envy and Schadenfreude. *Personality and Social Psychology Bulletin.* 1996. № 22. P. 158–168.

15. Van Dijk W. W., Ouwerkerk J. W., Goslinga S., Nieweg M., & Gallucci M. When people fall from grace: Reconsidering the role of envy in schadenfreude. *Emotion.* 2006. № 6. P. 156–160.